

Výskyt ochrannářsky významných druhů v CHKO Brdy (výsledky novodobého monitoringu území)

Zita Červenková, Helena Vejrová, Bohumil Fišer

Tajemná, nehostinná, zakázaná krajina – to jsou přívlastky spojované s CHKO Brdy. Dobře vystihují aspekty, které musíme brát v úvahu, máme-li hodnotit výskyt ochrannářsky významných druhů v Brdech a srovnávat ho s historií. Stejně pusté a nehostinné území, jako bylo odjakživa pro lidi, neláká k osídlení ani velké množství druhů a nikdy

se nestalo „hot spotem“. A zapovězenost a tajemnost se zase odrážejí v naší míře poznání zdejší fauny a flóry. Srovnávání současného stavu brdské přírody s historií je často nemožné prostě proto, že zejména u živočichů není s čím srovnávat. Snad jen z botanických prací si lze udělat obrázek o změnách, které zde probíhají.

Rak kamenáč. Foto Bohumil Fišer

Listonoh letní. Foto Bohumil Fišer

Pobřežnice jednokvětá. Foto Bohumil Fišer

Co zjistíme z historických pramenů

Abychom mohli druhové bohatství zdejší krajiny hodnotit, nestačí jen pátrat v současnosti, ale pro znalost kontextu a možnost posouzení případných trendů je nutné srovnání s historickými údaji. Asi nejucelenějším materiálem jsou Rozbory Chráněné krajinné oblasti Brdy vytvořené Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR k 31. 12. 2012, shrnující výzkumy všech taxonomických skupin provedené do té doby. Vzhledem k existenci vojenského újezdu na většině současné rozlohy jsou historické materiály často spíše laického charakteru. Seriózní zoologický průzkum území začal probíhat až po rozhodnutí, že CHKO Brdy vznikne po bývalém vojenském újezdu. Co se botaniky týče, Brdům věnoval několik svých prací K. Domin (začátek 20. stol.) a zdejší lichenofloru popisoval ve 30. letech V. Los a Z. Pilous. V novodobější historii se území Brd systematicky věnovali např. J. Štěpán nebo muzejníci J. Sořon z Plzně či R. Hlaváček z Příbrami.

Sdělení, které nám historické prameny přinášejí ohledně stanovištních podmínek pro vzácné druhy, nevyznívá pro současný stav nikterak příznivě. Domin ve svých pracích ještě popisuje neprostupné močály a utrpení brdských stromů pod dusivým nápojem lišejníků, zároveň už ale upozorňuje na úbytek citlivějších druhů vinou lesnického hospodaření, zejména převodem lesů na smrkové monokultury. Dnes jsou močály na většině území již minulostí a značně zchudlá lichenoflora se jen pomalu vrací zpátky na stromy.

Vzácné druhy a změny v lesní krajině

Co jsou tedy hlavní hybatele změn druhové bohatosti Brd – území, které, jak konstatoval i Domin (1903), bylo odjakživa považováno za chudé a nezajímavé? Jak už jsme naznačili výše, jedním z těchto negativ-

ních vlivů je necitlivé lesnické hospodaření spojené s pěstováním smrkových monokultur, ale i rozsáhlým odvodňováním celého území. S ním jako první zmizely z Brd druhy rašelinných podmačených lesů jako drobné orchideje – bradáček srdčitý, korálíce trojklanná, smrkovník plazivý a další, udávané ještě na počátku 20. století. Ale i běžnější druhy jako dřín, patka horská nebo vranec jedlový značně ustoupily a dnes je najdeme vzácně v malých izolovaných populacích. Skupina, u které v poslední době došlo zřejmě k nejrapidnějšímu úbytku, jsou plavuníky.

Nicméně nebyly by to rostliny, kdyby nás občas nepřekvapily svou schopností se (znovu)objevit někde, kde

už je nikdo nečekal. Pozorní kolemjdoucí proto občas objeví poklady jako jednokvítěk velekvětý, třezalku pěknou nebo okrotici dlouholistou. Nejčastěji je nacházejí v příkopech u cest, kde mohou spory nebo semínka najít vhodné podmínky jako dostatek vlhkosti, světla a místa k vyklíčení v podobě občasného narušení.

Na krajích cest se daří také ostružiníkům, představujícím pro Brdy významnou taxonomickou skupinu. Na rozdíl od ostatních cévnatých rostlin můžeme hovořit o „hot spotu“. Ostružiník zde totiž najdeme několik desítek druhů, včetně ohrožených a endemických. Jedním z nich je i ostružiník brdský, středočeský endemit, v rámci Brd ovšem jeden z nejčastějších druhů.

Kulíšek nejmenší. Foto Bohumil Fišer

Plavuník. Foto Bohumil Fišer

Zoologický optimismus vlévají do žil novodobá pozorování hnízdění datlíka tříprstého v jižní části CHKO Brdy v místech přirozených lesních porostů. Také vysoká početnost hnízdních párů kulíška nejmenšího a sýce rousného je potěšující a dle studie splňují vědecká kritéria pro navržení ptačí oblasti v rámci soustavy NATURA 2000. Naopak hnízdění sokola stěhovavého nebo výra velkého, která jsou z minulosti v Brdech udávána, se v současnosti prokázat nepodařilo. Loňský záznam z fotopasti, na které byl nafocen mladý samec rýsa ostrovida pojmenova-

Ostřice žitná. Foto Zita Červenková

ný Fabián, by pro Brdy senzační událostí. Poslední doložené zprávy o výskytu rýsa v Brdech jsou totiž staré téměř 20 let. Trvale se zde rysi sice nezdržují, ale záznam pohybu je dokladem, že jsou schopni ze Šumavy projít obydlenou krajinou až do srdce Čech.

Výzkum letounů zaznamenal na území Brd krásných 20 druhů, což jsou bezmála tři čtvrtiny všech u nás žijících letounů. Zjištění výskytu druhů, jako jsou vrápenec malý, netopýr brvitý, n. alkathoe, n. hvízdavý, n. nejmenší, n. parkový, n. stromový,

představují vůbec první doklady přítomnosti v Brdech právě díky absenci historických zoologických výzkumů. V rámci průzkumu drobných savců chybí v současné době potvrzení výskytu plíška lískového a plcha zahradního. Naopak seznam se rozšířil o bělozubku bělobřichou z oblasti Pádrť.

Milovníci vojenského režimu

Asi nejznámějším a nejvýznačnějším vlivem na brdskou přírodu mělo a doposud má dlouholeté vojenské využívání a s ním spojená bezlesí, omezení osídlení i zemědělského využití velké části krajiny. Vznikla tak unikátní stanoviště poskytující útočiště druhům, které by se ve zbytku současné krajiny hledaly jen těžko. Ze živočichů jde zejména o známé primitivní koryše žabronožku letní a listonoha letního, kteří byli od vzniku CHKO objeveni i na dalších lokalitách v území (Bahna). Potvrzený byl také výskyt kuňky žlutobřiché a pravděpodobně i hybrida kuňky žlutobřiché a obecné (Hrachoviště). Kuňka obecná podobně jako ropucha zelená nebyla v současné době potvrzena. V posledních letech však dochází ke zvyšování populace skokana štíhlého a k nakladení nebyvalého množství snůšek v severních teplejších částech CHKO Brdy.

Z bezobratlých živočichů byl v rámci průzkumů motýlů zjištěn na vřesovišti na Toku mol *Acleris hyemana*, který je v ČR znám pouze z lokality Mrtvý luh na Šumavě, a také vážka jasnokvrnná a lesklice horská, která má v Brdech jedinou známou populaci mimo pohraniční hory.

Rys ostrovid – Fabián –, snímek z fotopasti. Foto Josef Cink

Rosnatka okrouhlostá. Foto Bohumil Fišer

Příkladnými milovníky vojenského režimu z říše rostlin jsou kosatec sibiřský nebo rosnatka okrouhlostá porůstající obrovské plochy bývalých cvičišť na Pádrtsku, Toku a Jordánu a jediném v současnosti využívaném cvičišti Brda. S vojenskou technikou dost pravděpodobně přicestovaly i fytogeograficky přinejmenším podezřelé druhy jako orobinec stříbrošedý (známý v Brdech od r. 2001) nebo letos nalezená ostřice žitná.

V souvislosti s ukončením vojenského využívání většiny ploch však nastává další změna, se kterou se budou muset zdejší useláci vyrovnat. Ta přichází v podobě úspěchu a s ním spojené nutnosti nalézt jiné způsoby managementu. Tento jev dobře ukazují změny avifauny bývalých dopadových ploch. Dle sčítání v letech 2016 a 2017 byl zjištěn úbytek především ptáků křovin a druhů vázaných na traviny či obnaženou půdu, jako jsou linduška luční, skřivan lesní, bramborníček hnědý a bramborníček černohlavý, hrdlička divoká a konopka obecná, které oproti sčítání v roce 2001–2005 nebyly prokázány. Na těchto speciálních plochách nebyl potvrzen ani výskyt dalších vzácných druhů, jako je drozd cvrčala, strnad luční, hyl rudý a kos horský. Přibýly zde naopak druhy lesní. Mezi rostlinami si úspěchu a s ním spojený úbytek světla vybraly obě v kapradince zaplavované, kterou se od posledního nálezu na Bahnech v roce 2011 nepodařilo potvrdit.

Voda, poklad Brd

Jsou to právě vodní toky a nádrže, které ukrývají nejceněnější klenoty brdské přírody. Začít můžeme

Třezalka pěkná. Foto Karel Žák

rovnou „erbovním“ zvířetem – rakem kamenáčem, který obývá většinu toků západní části CHKO Brdy. Astakologický průzkum z roku 2016 stávající lokality s výskytem raka kamenáče i raka říčního potvrdil. Bohužel populace raka bahenního z oblasti Pádrťských rybníků byla nejspíše zničena. Poslední údaj hovoří o nálezu jednoho jedince při výlovu rybníka v roce 2015 a od té doby nebyl rak bahenní zaznamenán. Nepůvodní druhy raků na území CHKO Brdy zatím nejsou, i když v blízkosti hranic se vyskytují.

Na základě studie zooplanktonu a zoobentosu bylo v Brdech nalezeno mnoho chladnomilných druhů pakomárů, které jsou v ČR známy jen z oblasti šumavských jezer *Cricotopus pulchripes*, *Psectrocladius bisetus*, *P. octomaculatus*, *Micropsectra roseiventris* a další a první nález pakomára *Pentaneurella katterjokki* pro ČR.

Dalším klenotem je mihule potoční, která se vyskytuje ve všech zdejších povodích vodních toků, a vranka obecná, jež byla v roce 2016 zjištěna na Klabavě v nebyvalé početnosti. Bohužel střevl potoční se již tolik nedaří. Byla nalezena pouze v povodí Klabavy a Litavky a její populace jsou ve zdejších tocích vystaveny silné predaci ze strany okouna říčního a dle hodnocení D. Fischera jsou tyto populace (Červený, Ohrazenický, Obecnický potok) na pokraji kolapsu.

Vzácné druhy rostlin se ukrývají v pobřežních porostech Pádrťských rybníků – životaschopné populace

všivce bahenního a baňčky bahenní. Na pozvolných březích čisté Lázké nádrže roste v současnosti největší česká populace kriticky ohrožené pobřežnice jednokvěté.

Co ještě chránit

Velký význam z pohledu druhové ochrany mají i další, méně nápadná nebo plošně méně zastoupená stanoviště. V rámci středních Čech pečujeme o cenné a stále bohaté populace druhů bezkolencových a podhorských smilkových luk jako všivec lesní, upolín evropský, hadilka obecná a prstnatec májový a dalších méně vzácných, ale přesto ubývajících, jako je hadí mord nízký nebo srpce barvířská. Naopak druhy rašelinných luk jako tolje bahenní a ostřice Davallova či o. blešní z Brd téměř zmizely a přezívají na jedné nebo několika málo lokalitách. Velké rozlohy těchto cenných lučních biotopů se bohužel nacházejí vně hranic CHKO.

Protože není v kapacitách tohoto článku pojmout téma vzácných druhů v Brdech úplně komplexně, zaměřili jsme se hlavně na druhy pro tuto oblast význačné, typické, mající zde těžiště výskytu. Pominuli jsme okrajové teplejší oblasti nebo druhy, které se svým výskytem a jeho historií v Brdech nijak významně neodlišují od toho obecného u nás, jako druhy listnatých lesů. Všechny tyto poznatky získávané současným systematickým monitoringem a inventarizací druhů nám umožňují účinně cílit a plánovat péči o klíčová stanoviště a vyhodnocovat změny, kterých jsme v ochraně přírody dosáhli.